

jezik je misao, jezik je kontekst

razgovor sa lin hadžinian

LIN HADŽINIAN (LYN HEJNAN) je rođena 1941. u San Francisku, živi u Berkliju, delujući u okviru pokreta jezičke poezije. Piše poeziju, teoriju poezije, prevodi sa ruskog i francuskog, ureduje časopis *Postic Journal*. Među brojnim zbirkama poezije su i sledeće: *Maska Kretanja* (A Mask of Motion), *Pisanje pomaže memoriji* (Writing Is As Aid to Memory), *Ponovo učiniti* (Redo), a najznačajnija joj je pesnička proza *Moj život* (My Life, dva izdanja: 1980 i 1987).

*Kažite mi nešto o svojim prvim pesmama i drugim spisima, o pojima interesovanja koji su bili inicijalni i vazni na vašim početima.

Počela sam da pišem sa 9 ili 10 godina. To pisanje po sebi nije bilo naročito, ali je bilo zanimljivo jer nisam vodila računa o čemu pišem. Nikada nisam mislila da reči mogu uhvatiti svet ili iskustvo (mada sam u pubertetu, zbog njemu sklonog romantičarskog idealizma, mislila da je književnost u stanju da se zbog toga opravda). U pisanju nikada nisam, kako se to kaže, tražila pravu reč. Najranije inspiracije su mi bile pisača mašina mog oca i raspored čistog papira na jednom, a ispisano na drugom kraju njegovog stola. Otac je do moje 9 ili 10 godine pisao romane (radio je i kao univerzitetski činovnik na Univerzitetu Kalifornije, a zatim na Harvardu). Kada mi je bilo blizu 10 godina, prestao je da piše i vratio se svom ranijem zanimanju za slikarstvo, u slobodnom vremenu je slikao do kraja života, a ja sam dobila pisaču mašinu.

Rekle bih da je moje najranije pisanje bilo kucanje. Pričinjavalo mi je zadovoljstvo da kucam bilo šta, a napisala sam i nekoliko pesama i kratki 'pikarski roman' u obliku dnevnika desetogodišnjeg dečaka, značajno je što sam pisala u prvom licu kao dečak čija je porodica putovala Amerikom. Najjasnije se i sa najviše zadovoljstva sećam niza radio igara za popularnu emisiju 'Bobi Benson i B bar B'. Radio igre sam pisala u saradnji sa drugaricom iz razreda, ako se dobro sećam, ona je smisljala priče, a ja sam kucala ono što mi je diktirala.

Prvo me je privukao materijalni svet pisana — noćna buka pisače mašine, ladice punе rukopisa, beleške, obećani projekti i otkrića.

To su bili predpubertetski i pubertetski napori. Ne znam kada sam prvi put razumela neku pesmu, možda u srednjoj školi kada sam počela da čitam T.S. Eliota. Osim toga ozbiljnosti (koji mi je sada problematičan i sumnji) kod Eliota sam otkrila naročit odnos između smisla i još neostvarenog smisla, koji je rezultirao u doslovnoj metafizici neodvojivoj od jezika. Ili se ja toga tako sećam — otada je prošlo mnogo vremena.

U međuvremenu, roditelji su mi davali da čitam neke njima drage pesnike — njihov ukus je bio pre slučajan nego eklektičan, ali je rezultat bio dobar: Steven Vincent Benet, Gertruda Stein (ona je kao i moj otac rođena u Oklandu, u Kaliforniji, a otac se kraće vreme tridesetih godina dopisivao sa Alis B. Toklas), Langston Hjuz, i Kolridž (majka mi je dala da joj tokom nekoliko nedelja leti glasno čitam 'Baladu o starom mornaru'). U školi smo analizirali meni nerazumljivog Roberta Frosta. Tada mi nije evropska poezija nije bila bliska (osim engleske, koju sam dugo smatrala 'našom' jer je pisana istim jezikom), ali me je Čoser općinio.

Na kraju treba da spomenem antologiju pod naslovom 'Drugi prostor imaginacije', roditelji su mi je u jednom trenutku poklonili, a ja sam je, na žalost, izgubila. U njoj su bile sakupljene pesme o nauci ili se na neki način bavila naučnim problemima i steciste te dve imaginarne oblasti bilo mi je uzbudljivo i još uvek je.

*Opišite nam tri stadija u vašem procesu pisanja. Napisali ste da je proces pisanja 'pre kompozicija nego pisanje', možete li objasniti taj stav?

Kada sam ukazala na tri stadija pisanja, poškala sam da u shvatljive aspekte razvojnim procesom koji nije baš uverljivo deljiv. Htela sam da identifikujem ova tri aspekta: a) pomnu pažnju koja istovremeno istražuje i okleva; b) stratešku snagu koja je sam jezik; c) svesno pisanje pesme i ono što nastaje, što se prethodno ne vidi, ali se namerava. Ovi aspekti su često simultano prisutni i uvek se ukrštaju pa je upotreba reči 'stadij' pogrešna — nisam mislila na razvojni sled.

Pokušaću da objasnim ili bar da opišem ove aspekte (koji usput, nisu karakteristični samo za moje stvaralačko iskustvo).

U suštini sam govorila o tome kako čovek polazi, kako nastavlja i kako saznaće šta se dešava. Drugim rečima, govorim o tome gde su ideje i kako čovek pokreće čitav poredak ideja. U pozadini ovog, u suštini praktičnog, tehničkog dela pesničkog procesa je smisao onoga čemu poezija služi — zašto je pišemo.

Pod tačkom a) podrazumeva mentalnu (intelektualnu i emocionalnu) sposobnost opservacije u kojoj čovek istovremeno nešto traži, nade se i očekuje da nade i užima u obzir nečekivani, neanticipirani materijal koji se može pojaviti. To je metod mišljenja. Čuvstvo je za mene analogno naporu širenja čovečjeg vizelnog polja, simultano gledanje u i gledanje oko.

Sa tačkom b) sam htela da naglasim onaj kvalitet jezika koji motivira misao, percepciju i razumevanje. Za mene pisanje proizlazi iz hrpe fraza ili rečenica, brišem ih ako su mrtvi završeci, a zadržim ih ako omogućavaju uvid ili sredstva za sledeći korak. (Reč 'zadržavam' koristim labavo, jer stalno upotrebljavam terminiju, te mogu zamjeniti termine u frazi — da bih promenila obim, da bih apstraktno učinila konkretnim ili konkretno apstraktnim, da bih erotizovala pasivno ili pasivizirala aktivno, ali to je drugo područje diskusije).

Ako počnete razmišljati kao čovek koji stalno pokušava da nešto shvati, dok istovremeno

uzima u obzir i nada se mogućnosti smišljanja nečega krajnje neanticipiranog, čak apsurdnog, iako piše vođen ovim projektom dalje, izvan i duž različitih puteva, napisana pesma će komunicirati tu situaciju 'prethodno nevide ног, ali nameravanog', što je estetsko otkriće.

Muslim da je bar jedan od ciljeva poezije otkrivanje znanja znanja, iskustva iskustva ili svesti svesti.

*Mnogi pisci i kritičari koji su pisali o vašoj poeziji ukazali su na neka formalna sredstva: ponavljanje, permutacije i serialnost. Koja je njihova operativna funkcija u kompoziciji vaših književnih radova?

LH: Čitaoci su u mom radu uočili ova sredstva (naročito u knjizi *Moj život*) jer su u prvom planu. U *Moj životu* sam htela da naglasim i sledim način na koji strukture mišljenja prate strukture jezika i da ih zatim rekonstruišem. I obrnuto, kako jezik sledi i konstruiše mišljenje. Ali moja upotreba ponavljanja i premeštanja motivisana je nečim sasvim jednostavnim: mojim procesom mišljenja, kakvog ga imam u iskustvu. Čovek uvek iznova razmišlja o istom, a kontekst se stalno menja. Neke 'činjenice' mogu ponoviti fiksnim rečnikom, ali je njihovo praktično dejstvo kao i metafizičke implikacije iz godine u godinu, iz situacije u situaciju drugačije. Postoji ponavljanje, ali ne istovetnost.

Na drugom nivou, ova sredstva su strategije izazvane svešću o simultanim, ali jasno kontradiktornim operacijama kontinuiteta i diskontinuiteta (percepcije, vrednosti, značenja, osećanja, 'stvari', jastva) — što je po sebi vremenski učinak. Sam je jezili prožet vremenom i moj rad je pun vremenskih sredstava.

*Koja je značenje ideje 'nenarativne naracije'? Na ovo pitanje ču odgovoriti kratko, pošto je o tome mnogo pisano. Termin »nenarativna naracija« nalik je terminu »nereferencijalno pisanje« koji smo koristili (ili iskušavali) sredinom 70-tih, ne da bismo identifikovali nešto što već postoji, već da bismo srušili ustaljena nesporna shvatanja o odnosu reči i predmeta (uključujući ideje, ideologiju i emocije). »Nereferencijalno pisanje« ne postoji, ali rezultat njegovog predlaganja je bila mogućnost daljeg ukazivanja na prethodno neuobičajene aspekte sveta. Slično tome, »nenarativna naracija« ne postoji. Naracija je vremenska, postoje mnogi oblici, kvaliteti i iskustva vremena. Termin »nenarativna naracija« ima multi-vremenske implikacije. On uništava jednostavnu linearnu hronologiju i ponovo ozivljjava druge hronologije podjednako realne u realnom području iskustva.

* Koja je važnost ruskog formalizma i francuskog strukturalizma i poststrukturalizma za vaš rad?

Citanje poetike izvjesnih ruskih i francuskih teoretičara oslobođilo me je strogih modela tekućih interpretacija poezije u Americi. Ono što se uzimalo da je »poezija« (samoizražavanje i beleženje epifanijskih trenutaka u kojima su se detalji sveta slagali ili podudarali sa pesnikom očekivanom ili željenim značenjima) nije mi bilo važno (bar ne nakon perioda adolescencije). Formalistički ambiciozni i široki koncept značenja književnog teksta dao mi je model postupka. Pružio mi je prostor za socijalna i estetska istraživanja i, nadam se, otkrića. Drugim rečima, pružena mi je alternativna ro-

mansa, romansa sa svešću, a ne sa ekstazom. U toj viziji ima nečeg demokratičnog, svest je svima zajednička, mada su je kasnije optužili za elitost.

Zasmećaće vas kada čujete da su mene i moje kolege, takozvane jezičke pesnike optužili za staljinizam, zbog našeg bavljenja formalistima, valjda zato što su oni bili Rusi ili verovatnije zato što smo u radu i u teoriji pokušali da razvijemo mogućnosti konstruisanja i intencionalnosti, čime smo nužno provocirali pitanja koja se tiču moći. Zanimanje za mogućnosti konstruisanja sugerira da ovaj svet nije savršen, a neki kritičari su se osetili pogodenim implikacijama. To takođe sugerira da čovek može »hteti« neka poboljšanja, što se tumači autoritarizmom.

ska tendencija, već pre kontekstualna situacija. To spominjem jer smatram da je kontekst sušinski za nastanak književnog »pokreta«.

Združivanje pesnika sada vezanih za »jezičku školu« u području Zaliva zbio se manje-više slučajno oko 1976., a kada smo postali svesni jačke zajedničke radoznanosti i angažovanja, počeli smo svesno da stvaramo sredinu za sebe — »radni prostor« da se tako izrazim. Teško je raditi u vakuumu, a za pesnika je cela Amerika mogla izgledati vakuum. Počeli smo sa raznim serijama čitanja, razgovora, radio programa, časopisa, izdavača — nismo imali nameru da se samoreklamiramo, već jednostavno da stvorimo književni život, u čemu je učestvovalo mnogo ljudi koji se nisu smatrali »jezičkim pesnicima«.

* Kažite mi nešto o koncepciji i vašem iskustvu u uređivanju časopisa »poetic Journal«.

Baret Voten i ja smo 1981. pokrenuli časopis »Poetic Journal«, pet godina nakon što je počela »Serija razgovora« koju je pokrenuo i u početku vodio Bob Paremen. »Razgovori su izvesnom broju pesnika pružili formu za javnu razradu rada, u nekoj vrsti radionice za poetiku i književnu teoriju. U njima je uvek bilo puno diskusija, ponekad prepirki, za to vrme smo se naučili metodama razmišljanja o poeziji. Pronašli smo termine pogodne za izvesna sredstva i intencije. Razvili smo rečnik, a time i teorije i metode pisanja.

U Americi je uobičajeno da se književnom teorijom i kritikom bave profesori univerziteta i profesionalni kritičari, a da pesnici i pisci

Žuti trenutak, baš kao četiri godine kasnije, kada se moj otac vratio iz rata, trenutak dobrodošlice dok je stajao na dnu stepeništa, mlađi, mršaviji nego kad je otisao, bio je ljubičast — mada trenuci više nisu obojeni. Negde, u pozadini, sobe su imale oblik malih ruža. Lepo jeste dok lepo čini. U nekim je porodicama značenje nužnosti povezano sa osećanjem prethodne nužnosti. Bolje su se stvari sakupile u olovci. Prozori su bili suženi zavesama od bele gaze, nikada omlitavljene. Ovdje mislim na nevažnost, tu kruštost koja se nikada ne nameće. Otuda ponavljanja bez ikakve ambicije. Senka stabala sekvoja je bila nesnosna, rekla je. Mora da se pliš izlizao. Na svojim šetnjama je ulazio u tude bašte i otiskivala mladice geranija i kaktusa. Slučajni zalazak sunca odbija se o prozor. Mala kaljuga je prekrivena. Kada bi samo mogao dodirnuti ili čak uhvatiti ona siva ogromna stvorenja. Plašila sam se strica sa bradavičom na nosu i njegovih šala na naš račun, stidela sam se strinje glavoče, ona je bila njegova snaha, a nekoliko je godina ranije stekla naviku klimanja glavom u znak odobravanja. Vunena postaja. Kada vidiš munju čekaju oluju. Sasvim pogrešno, kako se desilo. Redovi se vremenski dugu vuku iza svake ideje, svakog objekta, lika, ljubimca, vozila i dogadaja. Dode posle podne, ispunjeno i zato beskrajno. Gušće, složila se. Iz navike se trzala, a sada je poskakivalo kao moja igračka, plastična ptica, koja sa ivice čaše uranja i izranja iz vode. Ali, reč je jama bez dna. Postala je magično-trudna i jednog dana se otvorila, rodivši kamenno jaje veliko kao fudbalska lopta. U maju kada gušteri izadu iz kamenjara, kamenjar od zelenila posivi. Pri kretanju dnevne svetlosti, uživamo u daljinu. Talasi su se kotrljali preko naših stomaka, kao prolećna kiša preko obronka voćnjaka. Gumeni

branici na gumenim automobilima. Odupiranje snu da se zaspí. U svakoj zemlji postoji reč koja podražava glas mačke, slaze se sa portretom u oblacima neodvojivim od galame u vazduhu. Ali stalna buka nije znamen nadolazeće muzike. »Sve je pitanje sna«, kaže Kokto, ali je zaboravio morskog psa koji nije. Uznemirenost je oprezna. Možda je od početka, i pre nego neko progovori, nemir već konvencionalan, uspostavlja isprekidanu granicu koja će kasnije odvojiti dogadaje od iskustva. Pronadi praznu ludicu. To što spavamo sunovraćuje naš rad u mrak. Lopta se izgubila na humci mire. Bila sam u sobi sa pojedinostima od kojih se kasnije može oblikovati nostalgija, blago detinjstvo. Sedje u naslonjačama od pruća, čije su nogice neravno zabodene u zemlju, pa je svako lagano nagnut, tome je prilagoden i položaj tela. Krave greju svoju staju. Brzo ih pogledam što stvara iluziju njihovog kretanja. »Oralna istorija« na papiru. To jutro, ovo jutro. To kažem o psihi jer nije neobavezna. Prizvuci su tvrda senka u sobi obeležena svojom uobičajenom spremnošću, oblik opterećenog čekanja, stalna prisutnost, o čemu sam mislila počinjući ovaj paragraf. »Veliki deo detinjstva je prošao u čekanju.«

Leta smo provodili u magli koja kiši. One su bile utvare, nimalo različite od jahača kamilu u činjeničkim opisima putovanja u kojima sam sebe stalno zamišljala, a utvare na putu su za mene bile nestvarni suveniri i ne-

postojani dokaz mojih avantura, sada malo manje indirektni nego ranije. I lice ima goruće uši, kao dete crveno od udarca. Tvrđila sam da su radio noći moje sopstvene. Bilo je više pričevanja nego što je bilo priča i svako je u porodici imao svoju verziju istorije te nije bilo moguće približiti se originalu ili saznati »šta se zaista dogodilo«. Dva stara zakržljala drveta kajsije radala su stare zakržljale plodove. Koje je značenje virilo iz toga, zavisi od toga. Slatki ukus pojedinih artičoka. Privesci autobiografije. Čak i manja nezgoda, slupani branik ili kiosk bez novina, može »pokvariti dan«, ali dete čas plaće, čas se smeje. Nebo se ravno obrušava. Propadam hipnotisana stalnim strujanjem talasa. Pokvarili su danski kolač prelivom od umućenog putera. Bio je to samo maleni tunel. Sećam se da sam se zabrinula zbog tetanustog grča. Stoka se kretala poljem vodenim suncem, što je dokaz da su krave bile muzilje. Malo je javne lepote. Uvidela sam da zavism od pauze, ruže, nečeg na papiru. To je način govora, želim da i ti imaš isto iskustvo, da postanemo slični, bliži, povezani, da imamo istu tačku gledišta — da »dolazimo iz istog mesta«. Moguće je da u našem susedstvu osećamo čežnju za domom. Strah od medveda. Konopac sa mahunom eukaliptusa je visio pored prozora i terao mušice. Toliko je toga »kako stvari teku« bilo iz dana u dan ili od jedne do druge prilike (Božić ili Četvrti juli, na primer) isto, da mogu sada da pričam kako smo »uvek« ručavali ispred slamnate prostirke,

Zasmećaće vas kada dalje čujete da su nas optuživali i za »regordanam« — nikada nisam razumela logiku te optužbe, mada je »dokaz« bio to što nismo prevodili dovoljno iz stranih književnosti.

* Kako vidite pokret jezičke poezije danas u okviru drugih tendencijskih amercijskih poezija (Naročito na području San franciske)?

Književna situacija je ovde veoma raznolika i bogata. Znatno je fragmentirana i različite tendencije ili češće različiti pojedini pisci se osećaju izolovano. Pažnja koju je pokret jezičke poezije privukao uzrokovala je ogorčenje, ali i zanimanje.

Jaka je zajednica homoseksualaca oba pola, što možda znate, i u njoj postoji jaka književna zajednica pesnika i pisaca čiji su materijal socijalna, politička i seksualna situacija karakteristične za homoseksualce. To nije estet-

Primitiće da govorim u prošlom vremenu. Mada smo i dalje veliki prijatelji, takozvana privatna osnova za književni pokret još postoji, ali su ekonomski uslovi takvi da je sada gotovo nemoguće naći novac i vreme za toliko javnih projekata, a pre samo 15 godina boemski intelektualni život je ekonomski bio moguć. Mnogi od nas su morali naći posao sa punim radnim vremenom, neki su dobili decu i hteli da deo svog vremena posveti porodičnim odgovornostima i zadovoljstvima. Ali nikada nismo prestali s pisanjem, zanimljivo je da neki od nas rade na zajedničkim spisateljskim projektima. Ja, na prime pišem jedan rad sa Ronom Silimenom, Beretom, Votenom i Majklom Dejvisom, drugi sa Karлом Harimen, treći sa Rejom Di Palmom, četvrti sa Arkadijem Dragomoščenkom. Ovo čuva život književne zajednice na drugom nivou.

stvaraju rad, ali da ne govore o svojim namrama nijihovim značenjima. Beret i ja smo želeli da omogućimo razvoj teorijskog materijala naše grupe da istovremeno sebi i drugima pružimo šansu za »preuzimanje« delova teritorija književne teorije.

Uredovanje časopisa je teže nego što sam mislila, jer mnogi pesnici u ovoj zemlji osećaju da su nepripremljeni za kritički stav. Ovo je verovatno rezultat marginalizacije pesnika i poezije. Nemamo osećaj da se ono što treba da kazemo (čak i o poeziji) smatra verodostojnim i vrednim. Mnogi zaokupljeni formom rada oklevaju da prihvate zadatak.

Medutim, otkrila sam ironiju: kada pišemo teoriju imamo veći uticaj (veću moć) nego kada pišemo poeziju, što je deprimirajuće.

moj život

lin hadžinian

Razgovor vodila: Dubravka Đurić

svako je sedeo na svom uobičajenom mestu, jeli smo prvo salatu sa seljačkim sirom, na šta je moj otac uvek ukazivao kao na »seljačku sirelu«. Bila je to jedna od šala kojima je iskazivao da je srećan što je kod kuće. Dva puta je lomio mali prst udarivši ga nocu. Što se tiče nas koji »volimo da se zapanjimo, udari mog srca su potresali krevet. U svakom slučaju, kada sam bila dete želela sam da istovremeno budem farmer i njegov konj i trzala sam glavom i udarala nogom kao da pred dugi galop udaram kopitom o zemlju. Preko školskog igrašta, izlet, hodanje po polju prelazi u nepravilno kretanje preko linija koje oscrtavaju polja školice. Nasrtalo se na vrstu porodične mitologije. Heroji neokaljani, goneći prašnjave kradljive, palacajući vazduhom. Proveli su poslepodne gradeći nasip preko kanala. U kući je bilo previše topnih podova, ali su prozori na spratu bili uvek otvoreni osim u izuzetno hladnim ili vlažnim danima. Ona se tu u mlađosti srela sa svojom zapanjujućom figurom. Da li je moguće da čemo se kasnije zateći u razmišljanju o takvoj kakvoći usred svih burzoaskih ličnih predmeta. Kad god sam ih mogla naći, ma koliko bili neprikładni, iskoristila bih ih jednostavnim pomeranjem. Jasna je analogija sa muzikom. Da li si mislila na kanal ili na klavir. Kao kolač ili kolaž. Knjiga je bila vrsta zaštite sa boljim zapletom. Ako bilo šta možemo uštedeti iz bašte. Nadali su se da će kiša pasti pre nego što se neko parkira pored kamenog ruba pločnika. Fuxsijsa je biljka slična ličnosti, srećna napolju na istom suncu i povetarcu koji su najugodniji i ličnosti koja sedi pored nje. Morali smo oprati prozore da bismo ih videli. Večera je bila različit obrok od ručka. Mali drveni brodovi odgurnuti drvenim prutićima krstarili su kordinom. Gubeći ravnotežu nisko na horizontu gasi se prolećni dan.